

Velladics Márta

Johann Ferdinand Mödlhammer kismartoni barokk lépcsőháza (1760–1761)¹

2006-ban férjem, Szántay Antal a herceg Esterházy család levéltárának részét képező Dimensionalia állag² használata során talált rá a hercegi tervtár³ lapjai mellől leválasztott mintegy százfóliónyi iratanyagra. A dokumentumok tulajdonképpen termellékletek: kimutatás, jelentés, elszámolás, anyagszükséglet, tervmagyarázat stb. Segítségükkel a felirat nélküli, gyakran szignálatlan terveknek legalább töredéke egyértelműen azonosíthatóvá, datálhatóvá vált, a szerzőség kérdése tisztázódott.⁴

Az alábbiakban a kismartoni hercegi rezidencia barokk lépcsőházára vonatkozó dokumentumok bemutatásával szeretném köszönteni Kelényi tanár urat születésnapja alkalmából.

A herceg Esterházy család levéltára és tervtára a 18. században⁵

A török idők utáni birtokszerzések, illetve az egyre bonyolultabbá váló birtokigazgatás következtében a családi levéltárak anyaga a 18. század közepére jelentős mértékben felduzzadt, s ebből fakadóan áttekinthetatlenné vált. Egyre több birtokos családnál merült fel a főként a tulajdonlásra vonatkozó iratok jogi szempontú rendszerezésének, rendezésének, az iratkezelés szabályozásának igénye.⁶ Mindezen feladatok ellátására főállású levéltáros kinevezésére is sor került, aki a családfő írásbeli iránymutatása alapján csoportosította és jelzetekkel látta el a dokumentumokat.

¹ E rövid tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), a herceg Eszterházy család levéltára: Dimensionalia (P 1612): 1–9. csomó.

³ MNL OL, Esterházy család (hercegi) tervtára (T 2).

⁴ „Az Esterházy család hercegi ágának iratai közül, pontosabban a P 108 Repositorium állagból emelték ki az S 16 térképeit és a T 2 tervrajzait.” In: TÖRÖK Enikő: *Az Es(z)terházyak térképei és tervei. A Magyar Országos Levéltár Térképtára. III. Az Esterházy és Eszterházy családok térképei, tervrajzai.* Arcanum DVD-ROM. 2009.

⁵ BAKÁCS István: *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára.* Budapest, Levéltárak Országos Központja, 1956; *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára.* Szerk. KÁLLAY István. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1978; KÁLLAY István: *Az Esterházy hercegi hitbizomány központi igazgatása a 18. század második felében. Századok*, 110. 1976. 5. 855, 889–890; Imre RESS: *Die Archivpflege bei den Fürsten Esterházy im 18. Jahrhundert.* In: *Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag.* Eisenstadt, Amt d. Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv, Landesbibliothek, 1994. 319–327.

⁶ 1749-ben jött létre a Haus-, Hof-, und Staatsarchiv Bécsben, 1756-ban az Archivum Regni Magyarországon. Ezek a levéltárak gyűjtötték össze az államigazgatásra vonatkozó iratokat, amire addig nem volt külön archívum. Bekérték a magánlevéltárakból az állami vonatkozású aktákat. Mindez egyrészt példaként szolgált, másrészt ösztönzőleg hatott a családi levéltárak rendezésére. БОТЛЮ Béla: *Az Archivum Regni megalakulása. Levéltári Közlemények*, 28. 1958. 61–82; RESS 1994. i. m. 322.

Az Esterházy család levéltárának rendezése már a 17. században, Esterházy Pál nádor (1635–1713) idején megkezdődött. Unokája, Esterházy Pál Antal (1711–1762), felismerve az iratok visszakereshetőségének fontosságát, 1749-ben részletes utasítást adott ki a működésre vonatkozóan, s ugyanettől az évtől ő alkalmazta az első hercegi levéltárost Schmiliár János személyében. Létrejött a levéltár gyakorlatilag máig meglévő rendszere. Az iratok és tervek külsején feltüntetett barokk kori jelzet alapján elméletileg lehetséges a tervek helyének, így a kapcsolódó iratoknak az azonosítása. Jelzet hiányában a dokumentum témája, az írásmód, valamint a hercegi levéltárat több évtizeden át cédulázó, a tervtárat még az 1950-es években, tehát restaurálás előtt áttekintő Valkó Arisztid jegyzetanyaga segítheti a munkát.⁷

Írásképét tekintve a 18. század közepe táján, vagy legkorábban a levéltár első rendezésekor az aktára és a rajzanyagra felkerült jelzet megegyezik a Repositoriumok uradalmakra osztott rendszerével. A tervlapra írt iktatószám valószínűsíti, hogy a barokk korban sem feltétlenül tárolták együtt a rajzot az irattal. A nagyobb lapokat külön, e célra alkalmas szekrényekben vagy fiókokban helyezhették el, a kisebbeket (melléklet) az aktában fektették el. Ez utóbbiakon nem tűntek fel jelzetet.⁸

Az egyes uradalmakra vonatkozó tervanyagokat az ábécé betűivel jelölték. Így szerepel például B a kismartoni, G a süttöri, L az ozorai uradalmak, valamint N a városi házak tervlapjain. A betűjelet sorszámozás követi. A meglévő jelzetek alapján rekonstruálható a barokk tervtár elrendezése. Az egyes fasciculusokon belüli számozás hiányai rávilágítanak a tervgyűjtemény töredékes voltaira.

A kismartoni hercegi rezidencia, valamint főlépcsőház építéstörténete az irodalomban

Általánosságban megállapítható, hogy a kurrens irodalom kivétel nélkül számon tartja a kastély két jelentős építési periódusát, jelesül Esterházy Pál 1663 és 1683 közötti és Esterházy Miklós (1765–1833) 19. század eleji építőtevékenységét. A két nagy „virágkor” közötti átalakítások – az épület 1730 és 1760 közötti, Pál Antalhoz köthető átépítései, Johann Ferdinand Mödlhammernek ehhez kapcsolódó munkássága – tárgyalása azonban bizonytalan. Így nem említi a lépcsőház átalakítását és mesternevet sem közöl Vályi András,⁹ Fényes Elek,¹⁰ Meller Simon,¹¹ Csatkai Endre és Dagobert Frey,¹² Rados Jenő,¹³ Voit Pál¹⁴ vonatkozó munkájában, valamint Gottfried Holzschuh az 1995-ben megrendezett Esterházy-kiállítás katalógusában.¹⁵

⁷ Valkó Arisztid az 1950-es években végzett kutatásai során sem tudta a térképeket és terveket eredeti helyükre visszahelyezni. BIBÓ István–KERNY Terézia–SERFŐZŐ Szabolcs: *A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének Levéltári Regesztagyűjteménye. Repertórium*. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 2001. 44–49.

⁸ A 19. században, annak is inkább a második felében változott az iktatás módja, mely inkább már a napjainkban használt rendszerhez áll közel.

⁹ VÁLYI András: *Magyar országnak leírása*. 2. Budán, Univ. Ny., 1799. 377.

¹⁰ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*. 1. Pesten, Kozma Vazul Ny., 1851. 225.

¹¹ MELLER Simon: *Az Esterházy képtár története*. Budapest, Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, 1915. XXV.

¹² *Die Denkmale des Politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust*. Bearb. André CSATKAI–Dagobert FREY. Baden bei Wien, Rohrer, 1932. 55–77.

¹³ RADOS Jenő: *Magyar kastélyok*. Budapest, Műemlékek Országos Bizottsága, 1939. 36.

¹⁴ VOIT Pál: *A barokk Magyarország*. Budapest, Corvina–Helikon, 1970. 76.

¹⁵ Gottfried HOLZSCHUH: Zur Baugeschichte des fürstlich Esterházyischen Schlosses in Eisenstadt. In: *Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten und Mazene*. Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv, Landesbibliothek, 1995. 144–156.

Az Adelheid Schmeller-Kitt által összeállított topográfiai kötet egyértelműen Mödlhammernek tulajdonítja a lépcsőházak (!) és feltételesen a kápolna 1762-es átépítését.¹⁶ Sajnos a kötet nem ad meg forrást. A Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland sorozatban 2009-ben megjelent, az egy évvel korábbi konferencia előadásait összegyűjtő kötet több tanulmánya is jelentős Mödlhammer és Kismarton (ma Eisenstadt, Ausztria) kapcsolatának vizsgálata szempontjából.¹⁷ Az egyik Dávid Ferencnek Eszterháza építéstörténete kapcsán, a levéltári források alapján összeállított Mödlhammer-életrajza,¹⁸ mely egyértelművé teszi munkásságát, ezen belül a kismartoni várkastély főlépcsőházának barokk átépítését, mind a tervezést, mind a művezetést illetően. A másik Gerald Schlag Kismarton 18. századi átalakításait tárgyaló munkája, mely Pál Antal és felesége építőtevékenységének részeként foglalkozik Mödlhammer működésével.¹⁹

A barokk lépcsőház építésének forrásai

A Dimensionalia állag dokumentumai

A bevezetőben említett Dimensionalia állagban található építési anyagból három irat vonatkozik a kismartoni kastély barokk lépcsőházára. Két, Mödlhammer által összeállított költségvetés, és egy építésfelügyelőként általa írt úti beszámoló a herceg utasítására végigjárt építkezésekről.

Az első, 3030 forintról szóló költségbecsléshez²⁰ a verzón szereplő felirat szerint több terv, sőt a fejléc alapján modell is tartozott. A lap alján olvasható, 1760. november 21-én kelt, francia nyelvű megjegyzés értelmében az árajánlat az építész ötletéhez tartozó árkalkuláció. A második, 2992 forint 24 krajcár végösszegű, szintén tervmellékletekkel benyújtott ajánlatot az 1761. február 4-én ráírt francia széljegyzet szerint a családi barát, Giacomo Durazzo gróf (1717–1794)²¹ átépítési javaslata alapján állította össze Mödlhammer.²²

Mödlhammer úti beszámolója 1761. március 1-én kelt. Pál Antal utasítására 1761. február 11-én indult el Bécsből, megállt Kismartonban, hogy megbeszélje a teendőket, többek között a hercegi istálló építésének kérdéseit, majd továbbutazott Fraknóra. Február 14-én érkezett vissza Kismartonba, ahol végigvizsgálta a kastélyt, megállapodott a lépcsők munkálatainak kezdéséről. Másnap Császárkőbányán (ma Kaisersteinbruch, Ausztria) Stricker kőfaragóval szerződést kötött a lépcsőfokokra. Az építőmester Köpcsény (ma Kittsee, Ausztria) felkeresését követően február 20-án tért vissza Bécsbe.²³

¹⁶ „Umbau 1762 von Joh. Ferdinand Mödlhammer, Treppenhäuser und Kapelle (?).“ *Die Kunstdenkmäler Österreichs. Burgenland*. Bearb. Adelheid SCHMELLER-KITT. Wien, Schroll, 1980. 75.

¹⁷ *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Hg. Wolfgang GÜRTLER–Rudolf KROPF. Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesmuseum, 2009.

¹⁸ Ferenc DÁVID: Der Baumeister von Eszterháza – Johann Ferdinand Mödlhammer (1714–1778). In: GÜRTLER–KROPF 2009. i. m. 429–453.

¹⁹ Gerald SCHLAG: Schloss Esterházy in Eisenstadt im 18. Jahrhundert. In: GÜRTLER–KROPF 2009. i. m. 269–289.

²⁰ MNL OL, P 1612: 8. csomó, ff. 46–47.

²¹ Genova egyik legjelentősebb nemesi családjának sarja, bátyja, Marcello Durazzo (1710–1791) 1767–1769 között a város dogéja volt. Olasz-albán diplomata, 1749-től bécsi követ. 1754-ben megkapta a bécsi császári színházak intendánsa kinevezést. Christoph Willibald Gluckkal (1714–1787) az olasz opera megreformálója, tőle származik az Albertina ötlete. GÜRTLER–KROPF 2009. i. m. 284, 43. jegyzet.

²² MNL OL, P 1612: 8. csomó ff. 48–49.

²³ MNL OL, P 1612: 8. csomó, ff. 51–52.

Az Esterházy család tervtárában található tervanyag

Az alább tételesen leírt tervanyagból felirata alapján az 1502. számú, a főlépcsőház keresztmetszetét ábrázoló, ceruzával készült vázlat volt hozzárendelhető a forrásokhoz.²⁴ A rajzzal léptékében, elrendezésében teljesen azonos az 1503. számú színezett tervlap. Francia nyelvű felirata szerint ezt az elegánsabb, könnyedebb változatot fogadta el Pál Antal herceg 1760. január 21-én. Ha a fent említett költségvetések készítésének időpontja egybeesik a rajtuk szereplő francia nyelvű feljegyzések dátumával, akkor a két kalkulációt gyakorlatilag egy évvel később állította össze az építőmester.

Az 1502. számú vázlat első emeleti stukkói azonosak az 1257. számú tervlapon ábrázolt lépcsőház mennyezetének biverzális díszítésével, továbbá léptékük is azonos, így a metszetrajz és az alaprajz vélhetőleg ugyanazon sorozat részei voltak. Az 1257. számú vázlattal szinte azonos az 1258. számú tusrajz, ebből következően az 1258. és 1503. számú tervlap is valószínűleg egy sorozatot alkotott. A forrásokból nem állapítható meg, hogy hány tervsorozat készült, hány rajzot tartalmazott egy-egy tervsorozat, és melyikre vonatkozhatnak a költségtervezetek.

További források, relatív kronológia

A fent leírt dokumentumokon szereplő dátumok alapján a főlépcsőház kiépítése Pál Antal idején zajlott, ebből következően a munkálatok további forrásait is az ő iratai között kellett feltételeznem. Valkó Arisztid céduलाanyaga nélkül további iratok felkutatása e hatalmas irategyüttesben gyakorlatilag lehetetlen vállalkozás. Az ő gyűjtéséből kiindulva két állagban maradtak fenn további források: egyrészt Esterházy Fényes Miklós rendeletei, utasításai között, melyek azonban keltezésük és tárgyak alapján bátyjának, Pál Antalnak az iratai közé tartozhattak korábban;²⁵ másrészt Esterházy Pál Antal protocollumaiban.²⁶ A hercegi levéltár Repositoriumainak vonatkozó állagában nem találtam az építkezésre vonatkozó dokumentumot.²⁷

A több állagból összegyűjtött feljegyzések alapján az átépítés kronológiája, ha nem is részleteiben, de felvázolható. A tervezés vélhetőleg már 1759 végén elkezdődött, majd a tervek 1760 januárjában elfogadásra kerültek. Ehhez képest a hercegi titkár csak 1760. november 16-án közölte Mödlhammerrel, hogy ura hozzájárult az építőmesternek a kismartoni lépcsőre vonatkozó terveire.²⁸ Hogy ez azonos lenne a korábban már aláírt tervsorozattal, nem bizonyítható. 1760. november 21-én, majd 1761. február 4-én Mödlhammer költségvetést készített, ebből következően az egy évvel korábban elfogadott tervek módosulhattak.²⁹ A mester 1761. február 11-én elutazott Kismartonba, hogy előkészítse a munkát és szerződést kössön a kőfaragóval.³⁰ Ugyanakkor a herceg csak 1761. március 6-i utasításában közölte a kismartoni intézővel a Mödlhammerről és a lépcsőről hozott döntését, gyakorlatilag mindazt, amit az építőmester már februárban elintézett.³¹

²⁴ A lapok verzóján szereplő utólagos felirat feltehetőleg a kiemeléskor került a hátlapra.

²⁵ MNL OL, P 132: 2. csomó, c.) Rendeletek, utasítások főként Herbevillekhez, 1725–1762.

²⁶ MNL OL, P 131: 6. csomó, Prot. IV. kötet.

²⁷ MNL OL, P 108: Repositorium 9., 52. csomó, fasc. G.

²⁸ MNL OL, P 131: 6. csomó, Prot. IV. 1062.

²⁹ MNL OL, P 1612: 8. csomó, ff. 46–47. és ff. 48–49.

³⁰ MNL OL, P 1612: 8. csomó ff. 51–52.

³¹ MNL OL, P 131: 6. csomó, Prot. IV. 1233.

Pál Antal az 1761. április 22-én kelt protocollum értelmében az átépítés során feleslegessé vált faanyagot a kismartoni ferenceseknek ajándékozta.³² A herceg gesztusa a munkálatok előrehaladásáról tanúskodik.

Az 1761. május 6-án íródott úti beszámoló szerint Mödlhammer 1761. április 23-án utazott ismét Kismartonba, hogy a munkálatok haladásáról meggyőződjön. A további helyszínekről visszatérőben ismét szerét ejtette, hogy az építkezést ellenőrizze.³³

Az 1761. június 16-án fogalmazott jelentés bizonyítja, hogy a herceg több témában kikérte a már említett Durazzo gróf véleményét, így Mödlhammer útja során Kismartonban vele folytatott megbeszélést több jövőbeni építkezésre vonatkozóan.³⁴

1761. augusztus 10-i jelentésében Mödlhammer a herceg érdeklődésére válaszolva valószínűsíti a szeptember eleji befejezést.³⁵ A befejezés tényének ellentmond Dávid Ferenc közlése. A 2009-ben megjelent Mödlhammer-életrajzban egy 1761. szeptemberi úti beszámolót idéz, mely szerint Mödlhammer alig tíz nap alatt háromféle változatban tizenhét rajzot készített a kismartoni „lépcsőkhöz”.³⁶ A hercegi építésfelügyelő az új állapotot örökölte meg a herceg számára, vagy a melléklépcsőhöz vázolta fel ötleteit, illetve nem a kastély lépcsőjéhez rajzolt vázlatokat.

Az 1761. december 12-re keltezett úti beszámolóban Mödlhammer Kismartonban – habár kétszer is megfordult a helyszínen – már csak az istálló építését említi, tehát a lépcsőház(ak) adigra vélhetőleg elkészült(ek).³⁷

A kismartoni barokk lépcsőház tervlapjai

Az alábbiakban a hercegi tervtár számozási sorrendjében közlöm a kismartoni kastély főlépcsőházának 1760–1761-ben Johann Ferdinand Mödlhammer által készített átalakítási terveit, illetve azok leírását. A hercegi tervgyűjtemény őrzi egy félköríves lépcső rajzát is, mely alaprajzi elrendezése alapján a kismartoni kastély nyugati szárnyának melléklépcsője lehet, stíluskritikai alapon pedig a főlépcsőház terveivel egy időben, de korántsem biztos, hogy azonos kéz által készíthetett. A fenti rövid összefoglalóban nem tértem ki a melléklépcső ismertetésére, ugyanakkor alább, utolsóként közlöm a tervlap adatait a lapok között feltételezhető szoros kapcsolat miatt.

A leírás részei a következők: 1. eredeti, a tervlapon olvasható megnevezés, felirat, ha ez nincs, akkor az általam adott, helyesnek tartott cím, zárójelben évszámmal, a készítő mester névével; 2. mellette gondolatjellel a MNL OL T2 mutatójában fellelhető megjelölés; 3. a tervlap adatai között szerepel a hordozóanyag, technika, valamint a lapról leolvasható adatok – méretarány, szignatúra, betűjelek, nyelvezet, állapot, vízjel, hátlap – felsorolása; 4. méret (szélesség×magasság; cm); 5. a tervlapon ábrázolt objektum rövid leírása; 6. a forrás rovatban megnevezésre került minden, a lapról szóló dokumentum, illetve kézirat, elsősorban Valkó Arisztidnak a tervanyagról készült és az MTA BTK Művészettörténeti Intézetében őrzött cédulaanyagának jelzete; 7. vonatkozó irodalom; 8. végül, megjegyzés címszó alatt feltüntettem minden, a tervlapra vonatkozó észrevételt, kapcsolatot, véleményt, gondolatot.

³² MNL OL, P 131: 6. csomó, Prot. IV. 1303.

³³ MNL OL, P 132: 2. csomó, c.) ff. 106–107.

³⁴ MNL OL, P 132: 2. csomó, c.) ff. 102–103.

³⁵ MNL OL, P 132: 2. csomó, c.) ff. 121–122.

³⁶ DÁVID 2009. i. m. 437, 451.

³⁷ MNL OL, P 132: 2. csomó, c.) ff. 125–126.

MNL OL, T 2: No. 1257.

1. *A kismartoni Esterházy-kastély főlépcsőháza első emeletének alaprajzi vázlata (Johann Ferdinand Mödlhammer, 1760–1761) – 2. A kismartoni kastély alaprajzrészlete (?) díszítőelemek rajzával (1760–1761.*
3. *tervlap adatai:* ceruza papíron, felirat nélkül, a lap alsó harmadában léptékkal; nem szignált; vízjel: bal oldalon „IV”, jobb szélén töredékesen: címer részlete, alatta „[...]ONIG” felirat; nem sérült, nem restaurált; hátlapon: néhány vonalból álló vázlat félköríves nyílással, a lépcsőfokok elhelyezésével és boltozati fiókokkal; bal oldalon utólagos felirat: „Kismarton 1760/1.”
4. *papír mérete:* 51,3×35,8 cm
5. *tervlap leírása:* téglalap alakú helyiség egyik hosszanti oldalán három ablaknyílással, rövidebb oldalain egy-egy bejárattal; a helyiségben két pillérre támaszkodó háromkarú lépcső alaprajza, valamint a fiókos dongaboltozattal fedett előtér mennyezdíszének biverzális vázlata: 1. kazettás stukkódísz, középen rozettával; 2. kazettás stukkódísz.
6. *irodalom:* DÁVID 2009. i. m. 429–452.
7. *források:* MTA BTK MI Levéltári Regesztagyűjteménye, A-1-23/0239
8. *megjegyzés:* párdarabja a No. 1502. tervlap.

MNL OL, T 2: No. 1258.

1. *A kismartoni Esterházy-kastély főlépcsőháza első és második emeletének alaprajza (Johann Ferdinand Mödlhammer, 1760–1761) – 2. A kismartoni kastély alaprajzrészlete, 1761.*
3. *tervlap adatai:* színezett tus és ceruza papíron; lap közepén ceruzával német nyelvű felirat: „5 3/4 zoll”; „Zweyter oder Erster stokh”; a lap alsó harmadában lépték: „6-12-18-24 pieds” kiosztással (24 láb = 26,8 cm); nem szignált; vízjel bal szélén: Bourbon-liliomos címer, alatta „WR C & I HONIG” felirat, jobb oldalon „IV”; nem sérült, nem restaurált; hátlapon jobbra fent utólagos felirat: „Kismarton 1761”
4. *papír mérete:* 51,4×36 cm
5. *tervlap leírása:* téglalap alakú helyiség egyik hosszanti oldalán három ablaknyílással, rövidebb oldalain egy-egy bejárattal; a helyiségben két pillérre támaszkodó háromkarú lépcső alaprajza fiókos dongaboltozattal fedett előtérrel.
6. *irodalom:* DÁVID 2009. i. m. 429–452.
7. *források:* MTA BTK MI Levéltári Regesztagyűjteménye, A-1-23/0231
8. *megjegyzés:* a No. 1257. és 1258. kisebb részletekben eltér egymástól.

MNL OL, T 2: No. 1502.

1. *A kismartoni Esterházy-kastély főlépcsőházának metszetrajzi vázlata a három szint kialakításával (Johann Ferdinand Mödlhammer, 1760–1761) – 2. A kismartoni (Eisenstadt, Ausztria) Eszterházy-kastély lépcsőházának keresztmetszete, 1760.*
3. *tervlap adatai:* ceruza papíron, felirat nélkül; a lap alján közepén léptékkal: „6-12-18-24 schue (?)” kiosztással (24 láb = 26,7 cm); nem szignált; vízjel a lap közepén: „C & I HONIG” felirat; nem restaurált, lap teteje közepén behasadt; hátlapon balra lent korabeli felirat: „Delineationes variae arcem Kismartonien. respicien. Fasc. B. No 24.”
4. *papír mérete:* 50×66,2 cm

5. *tervlap leírása*: két pillérre támaszkodó, háromszintes, boltozott lépcsőház keresztmetszete.
6. *irodalom*: DÁVID 2009. i. m. 429–452.
7. *források*: MTA BTK MI Levéltári Regesztagyűjteménye, A-1-23/0410; Valkó Arisztid megjegyzése: „Fényes Miklós iratainál Mödlhammer működése 1761 körül”
8. *megjegyzés*: párdarabja a No. 1257. számú terv.

MNL OL, T 2: No. 1503.

1. *A kismartoni Esterházy-kastély főlépcsőháza három szintjének elfogadott metszetrajza (Johann Ferdinand Mödlhammer, 1760–1761) – 2. A kismartoni (Eisenstadt, Ausztria) kastély lépcsőházának oldalnézeti rajza, 1760*
3. *tervlap adatai*: színezett tus papíron; balra lent francia nyelvű felirat: „Voeu et aprouvé Le me 21: janvier 1760”;³⁸ a lap alján középen léptékkal: „6-12-18-24 Kl: (?)” kiosztással (24 láb = 26,7 cm); nem szignált; vízjel nem látható; restaurált; hátlapon felirat nem látható.
4. *papír mérete*: 50×66,2 cm
5. *tervlap leírása*: két pillérre támaszkodó, háromszintes, boltozott lépcsőház keresztmetszete.
6. *irodalom*: DÁVID 2009. i. m. 429–452.
7. *források*: MTA BTK MI Levéltári Regesztagyűjteménye, A-1-23/0411; Valkó Arisztid megjegyzése: „Kísérő iratokat ld. Esterházy Fényes Miklós XVIII. szdi iratainál 729. fasc.”
8. *megjegyzés*: –

MNL OL, T 2: No. 1477.

1. *A kismartoni Esterházy-kastély melléklépcsőházának alaprajza (Johann Ferdinand Mödlhammer [?], 1760–1761) – 2. Épületrészlet alaprajza (?) 18–19. sz.*
3. *tervlap adatai*: ceruza és tus papíron, felirat nélkül; a lap bal szélén léptékkal: „Pouces” és „Pieds de Vienne” (18 láb = 18,4 cm); nem szignált; vízjel a lap felső harmadában: azonosíthatatlan címerábrázolás; nem restaurált; hátlapon felirat nem látható; eredetileg félbehajtva tárolva, jobb alsó sarokban fóliószám: „98”.
4. *papír mérete*: 52,2×67,5 cm
5. *tervlap leírása*: félköríves lépcső, téglalap alakú, fiókos dongával fedett előtérrel, mely hosszabb oldalán két ablaknyílással, rövidebb oldalain egy-egy bejárattal áttört.
6. *irodalom*: –
7. *források*: Valkó Arisztid nem írt cédulát.
8. *megjegyzés*: kissé bizonytalan rajztudás, pontatlanságok, apró tévedések.

³⁸ Valkó Arisztid olvasatában: „Vau et gravé Le me et Janvier 1760.”